

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В роботі проаналізовано особливості формування інтелектуального капіталу вітчизняних підприємств. Досліджено сучасний стан підготовки кваліфікованих працівників в Україні. Виявлено тенденції до скорочення навчальних закладів освіти та кількості підготовлених фахівців, що негативно впливає на процеси формування інтелектуального капіталу підприємств. Досліджена структура витрат вітчизняних промислових підприємств на інноваційну діяльність за окремими напрямками в динаміці останніх років. Розроблено рекомендації щодо основних напрямків фінансового забезпечення процесів формування інтелектуального капіталу підприємств.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інноваційна діяльність, джерела фінансування, фінансове забезпечення, промислові підприємства.

Формул: 0; рис. 1; табл.: 2; бібл.: 14.

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ

В работе проанализированы особенности формирования интеллектуального капитала отечественных предприятий. Исследовано современное состояние подготовки квалифицированных работников в Украине. Выявлены тенденции к сокращению учебных заведений и количества подготовленных специалистов, что негативно влияет на процессы формирования интеллектуального капитала предприятий. Исследована структура расходов отечественных промышленных предприятий на инновационную деятельность по отдельным направлениям в динамике последних лет. Разработаны рекомендации по основным направлениям финансового обеспечения процессов формирования интеллектуального капитала предприятий.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, инновационная деятельность, источники финансирования, финансовое обеспечение, промышленные предприятия.

Формул: 0; рис. 1; табл.: 2; библи.: 14.

Semenova V. G.
Doctor of Economic Sciences, Professor
of the Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship Organization
Odessa National Economic University, Odessa.

FINANCIAL PROVISION FOR FORMATION OF INTELLECTUAL CAPITAL OF ENTERPRISES

Abstract. Серед усіх ресурсів підприємства саме інтелектуальні ресурси спроможні забезпечити креативний, інноваційний підхід до вирішення нагальних питань функціонування підприємства. Формування та активне використання інтелектуального капіталу підприємства стає запорукою підвищення його конкурентоспроможності та ефективності діяльності як в контексті вирішення поточних завдань, так і у стратегічній перспективі. Метою дослідження є аналіз фінансового забезпечення розвитку інтелектуального капіталу на вітчизняних підприємствах.

Аналіз даних щодо підготовки кваліфікованих працівників в Україні свідчить про наявність тенденції до зменшення загальної кількості навчальних закладів протягом останніх років та кількості підготовлених кваліфікованих працівників. Це впливає як на кількісний склад працівників на вітчизняних підприємствах, так і на їх якісні характеристики та перешкоджає процесам формування інтелектуального капіталу.

До основних перешкод формування інтелектуального капіталу відноситься відсутність належного фінансування цих процесів як на рівні держави, так і на рівні окремих підприємств. Розроблено рекомендації щодо напрямків фінансового забезпечення процесів формування інтелектуального капіталу: участь роботодавців у формуванні професійно-орієнтованих програм навчання та фінансова підтримка профільних навчальних закладів шляхом придбання необхідного устаткування; цільове спрямування коштів за оплату навчання окремих працівників у навчальних закладах; активна участь підприємств у практичній підготовці кваліфікованих працівників та формуванні програм виробничої практики; надання можливостей працівникам здобувати освіту на принципах «дуальної системи навчання»; оплата працівникам курсів підвищення кваліфікації; введення спеціальних премій за винахідництво та раціоналізаторство.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інноваційна діяльність, джерела фінансування, фінансове забезпечення, промислові підприємства.

Формул: 0; рис. 1; табл.: 2; бібл.: 14.

Вступ. Розвиток світової економіки у сучасних умовах ґрунтується на поширенні і широкому застосуванні науково-технічних досягнень та активізації інтелектуального потенціалу підприємства. Серед усіх ресурсів підприємства саме інтелектуальні ресурси спроможні забезпечити креативний, інноваційний підхід до вирішення нагальних питань функціонування підприємства. Формування та активне використання інтелектуального капіталу підприємства стає запорукою підвищення його конкурентоспроможності та ефективності

діяльності як в контексті вирішення поточних завдань, так і у стратегічній перспективі.

Проте багатоаспектність інтелектуального капіталу, необхідність застосування різноманітних прийомів та методів для формування окремих його складових ускладнює зазначені процеси на вітчизняних підприємствах. Посилення значення людського капіталу як центральної складової інтелектуального капіталу потребує детального дослідження чинників його формування.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання. Дослідженням теоретичних аспектів щодо сутності інтелектуального капіталу присвячені праці таких зарубіжних вчених: А. Стюарта Томаса, А. Брукінга, Л. Едвінсона, Ж. Рууса, П. Саллівана та інших [1-5]. Значний внесок у розгляд методологічних та практичних аспектів щодо процесів формування інтелектуального капіталу зробили такі вітчизняні науковці як О. В. Кендюхов, К. В. Ковтуненко, О. Є. Кузьмін, І. Ю. Кучумова та інші [6-9].

Незважаючи на значну кількість публікацій потребують додаткового комплексного дослідження питання щодо фінансового забезпечення процесів формування інтелектуального капіталу в реаліях вітчизняної економіки. Це обумовлює актуальність даної теми, та визначило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Метою дослідження є аналіз фінансового забезпечення розвитку інтелектуального капіталу на вітчизняних підприємствах. Відповідно до мети дослідження були виділені наступні завдання:

- проаналізувати особливості формування інтелектуального капіталу підприємств в Україні;
- дослідити структуру витрат вітчизняних промислових підприємств на інноваційну діяльність за окремими напрямками в динаміці останніх років;
- визначити основні напрямки фінансового забезпечення формування інтелектуального капіталу на вітчизняних підприємствах.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу дослідження складають наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем формування інтелектуального капіталу підприємства та фінансового забезпечення цих процесів.

Для вирішення визначених завдань були застосовані методи:

- загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічної дійсності;
- діалектичний метод дослідження економічних явищ та процесів у їх взаємозв'язку та розвитку;
- методи структурно-логічного аналізу (при побудові логіки та структури роботи);
- метод деталізації та синтезу (для вивчення предмету і взаємозв'язку його складових частин).

Результати дослідження. В економічних дослідженнях науковці по-різному трактують поняття «інтелектуальний капітал», проте багато дослідників відзначають, що ключовим чинником для формування

інтелектуального капіталу є людський чинник. Наприклад, Д. Даффі вважає, що: «Інтелектуальний капітал – це сукупні знання, якими володіє організація в особі своїх співробітників, а також у вигляді методологій, патентів, архітектур і взаємозв'язків» [10].

Погоджуємось з думкою науковців, що «людські ресурси (людський чинник) – найбільш активна і динамічна компонента інтелектуальних можливостей виробництва, є основою всіх складових інтелектуального капіталу. Людський капітал є інтелектуальною (продуктивною) силою, яка створює і реалізовує інновації виробничого та організаційного характеру. У сучасних умовах неймовірно зростає роль високоосвіченої людської особистості, здатної не тільки сприймати раніше накопичене наукове знання, але й узагальнювати, аналізувати, створювати нові знання у вигляді передових технологій, послуг, продуктів» [11, с. 71]. Тому, передусім, проаналізуємо сучасний стан підготовки кваліфікованих працівників в Україні.

В таблиці 1 наведені дані щодо підготовки фахівців у навчальних закладах в Україні в динаміці останніх років (дані за 2014-2016 рр. наведені без урахування тимчасово окупованих територій Автономної республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції).

Таблиця 1

Підготовка фахівців у навчальних закладах України у 2013-2016 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	Темп приросту 2016 до 2013, в %
Підготовка фахівців у професійно-технічних навчальних закладах					
Кількість професійно-технічних навчальних закладів	968	814	798	787	-18,70
Максимально можлива кількість учнів для навчання, тис. осіб	391,2	315,6	304,1	285,8	-26,94
Випущено кваліфікованих робітників, тис. осіб	227,3	182,0	165,0	152,8	-32,78
Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації (коледжі, технікуми, училища)					
Кількість вищих навчальних закладів	478	387	371	370	-22,59
Максимально можлива	329,0	251,3	230,1	217,3	-33,95

кількість студентів для навчання, тис. осіб					
Випущено фахівців, тис. осіб	91,2	79,1	73,4	68,0	-25,44
Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації (університети, академії, інститути)					
Кількість вищих навчальних закладів	325	277	288	287	-11,69
Максимально можлива кількість студентів для навчання, тис. осіб	1723,7	1438,0	1375,2	1369,4	-20,55
Випущено фахівців, тис. осіб	485,1	405,4	374,0	318,7	-34,30

Джерело: сформовано за [12]

Аналіз таблиці 1 свідчить про наявність тенденції до зменшення загальної кількості професійно-технічних навчальних закладів протягом 2013-2016 років (на 18,7 %) та водночас суттєвого зменшення кількості підготовлених кваліфікованих робітників (на 32,78 %). Аналогічні тенденції щодо підготовки фахівців у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації: зменшення кількості як власне закладів освіти (на 22,59 %), так і кількості підготовлених фахівців (на 25,44 %).

Такі ж тенденції спостерігаємо протягом 2013-2016 років у сфері освіти в університетах, академіях та в інститутах. Намітилась негативна тенденція до скорочення самих закладів освіти (на 11,69 %) та підготовлених фахівців (на 34,3 %).

Зазначені тенденції впливають не тільки на кількісний склад кваліфікаційних працівників в галузях економіки, а і на якісні характеристики працівників. Такі висновки підтверджуються, зокрема, наявними тенденціями щодо зниження інноваційної активності вітчизняних підприємств, зменшення кількості винаходів та інноваційних розробок за аналогічний період.

На рис. 1 наглядно проілюстрована тенденція до зміни кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок в Україні протягом 2013-2016 років.

Очевидно, що в Україні з року в рік суттєво зменшується кадровий потенціал, чисельність молодих кваліфікованих кадрів, спроможних ініціювати та здійснювати інноваційні перетворення на підприємствах. В перспективі це стане суттєвою перешкодою для збільшення інтелектуального потенціалу підприємств та формування їх інтелектуального капіталу.

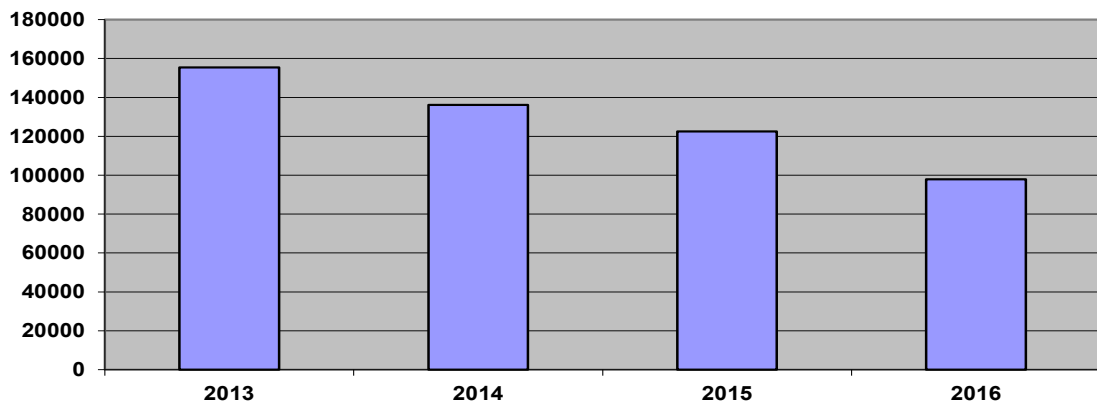

Рис. 1. Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок в Україні у 2013-2016 рр., (осіб).

Джерело: сформовано за [12]

Проблеми формування інтелектуального капіталу обумовлені багатьма чинниками. Проте, на нашу думку, до основних перешкод відноситься відсутність належного фінансування цих процесів як на рівні держави, так і на рівні окремих підприємств [12, с. 70].

В таблиці 2 наведена структура витрат вітчизняних промислових підприємств на інноваційну діяльність за окремими напрямками в динаміці останніх років.

Таблиця 2

Структура витрат промислових підприємств за напрямками інноваційної діяльності в Україні у 2013-2016 рр., (%)

Показники	2013	2014	2015	2016
Загальна сума витрат	100,00	100,00	100,00	100,00
У тому числі за напрямками:				
- дослідження і розробки	17,13	22,80	14,76	10,58
- придбання інших зовнішніх знань	0,91	0,61	0,61	0,28
- придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	58,00	66,47	80,65	85,36
- інші витрати	23,96	10,12	3,98	3,78

Джерело: сформовано за [12]

Аналіз таблиці 2 свідчить про те, що найбільшу питому вагу мають витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення і частка цих витрат зростає в динаміці досліджуваних років: з 58,0 % у 2013 році до 85,36 % у 2016 році. Натомість, частка витрат на дослідження і розробки знижується за цей період: з 17,13 % у 2013 році до 10,58 % у 2016 році.

Очевидно, що на промислових підприємствах України кошти не спрямовуються на розвиток інтелектуальних здобутків підприємства. Необхідно також зауважити, що наші дослідження показують - основним джерелом фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні протягом останніх років залишаються власні кошти підприємств [13]. Вважаємо, що фінансове забезпечення процесів формування інтелектуального капіталу підприємств знаходиться сьогодні під суттєвими загрозами і потребує якісно нових підходів як на державному рівні, так і на рівні підприємств. Водночас набувають важливого значення питання ефективного стратегічного управління фінансовими ресурсами підприємства та використання потенційних фінансових можливостей для забезпечення стабільності підприємства [14, с. 104].

До основних напрямків фінансового забезпечення процесів формування інтелектуального капіталу підприємства, на нашу думку, відносяться:

- забезпечення безпосередньої участі роботодавців у формуванні професійно-орієнтованих програм навчання та фінансова підтримка профільних навчальних закладів шляхом придбання необхідного устаткування;
- цільове спрямування коштів за оплату навчання окремих працівників у навчальних закладах;
- активна участь підприємств у практичній підготовці кваліфікованих працівників (надання робочих місць та керівників практики) та формуванні програм виробничої практики;
- надання можливостей працівникам здобувати освіту на принципах «дуальної системи навчання»;
- оплата працівникам курсів підвищення кваліфікації, освоєння нових професій;
- введення спеціальних премій за винахідництво та раціоналізаторство.

Висновки. Аналіз даних щодо підготовки кваліфікованих працівників в Україні свідчить про наявність тенденції до зменшення загальної кількості навчальних закладів протягом 2013-2016 років та кількості підготовлених кваліфікованих працівників. Це впливає як на кількісний склад працівників на вітчизняних підприємствах, так і на їх якісні характеристики та перешкоджає процесам формування інтелектуального капіталу. Визначено, що фінансове забезпечення процесів формування інтелектуального капіталу підприємств значно обмежене та потребує якісно нових підходів як на державному рівні, так і на рівні підприємств. Розроблено рекомендації щодо напрямків фінансового забезпечення процесів формування інтелектуального капіталу підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні організаційно-практичних положень щодо напрямків фінансового забезпечення

процесів формування інтелектуального капіталу підприємств, що передбачає, зокрема, активну участь роботодавців у підготовці кваліфікованих кадрів в навчальних закладах та стимулювання винахідництва і раціоналізаторства на підприємствах.

Наукові результати та розробки автора мають не тільки теоретичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для фінансового забезпечення процесів формування інтелектуального капіталу. Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні напрямків фінансового забезпечення окремих складових інтелектуального капіталу підприємств.

Література

1. Стюарт Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации ; пер. с англ. В. Ноздриной. / Томас А. Стюарт. – М. : Поколение, 2007. – 368с.
2. Brooking A. Intellectual capital: Core Asset for the Third Millenium Enterprise / Annie Brooking. – L.: International Thompson Business Press. – 1998.
3. Edvinsson L. Intellectual Capital: realizing your company’s true value by finding its hidden brainpower (1st ed.) / L. Edvinsson, M.S. Malone. – N.Y: Harper Business. – 1997. – 240 p.
4. Roos J. Intellectual capital: navigating in the new business landscape / J. Roos, G. Roos, L. Edvinsson. – N. Y. : HarperBusiness. – 1998.
5. Sullivan Patrick H. Value-driven Intellectual Capital; How to convert Intangible Corporate Assets into Market Value. Wiley. – 2000. - Page 238–244.
6. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: монографія / О. В. Кендюхов. – Донецьк : ДонУЕП, 2008. – 363 с.
7. Ковтуненко К. В. Особливості формування інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс] / К. В. Ковтуненко, Ю. В. Гутарева, Я. В. Шаповал // Економіка: реалії часу. – 2012. – №3 – 4. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/journal>.
8. Кузьмін О. Є. Управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств: теоретичні та прикладні положення : монографія / О. Є. Кузьмін, Л. Г. Хідуха, О. А. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 200 с.
9. Кучумова І. Ю. Інтелектуальний капітал в системі управління підприємством / І. Ю. Кучумова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 357–364.
10. Даффи Д. Человеческий капитал бих[Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.icci.ru/study/13/25men_cap.doc.
11. Попело О.В. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект і сучасні тенденції розвитку в Україні / О. В. Попело // Економіка і регіон. – 2015. - №2 (51). – С 66-78.
12. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Семенова В.Г. Інноваційний розвиток підприємств в Україні: фінансовий аспект / В. Г. Семенова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: зб. наук. пр. ХНАДУ. – 2017. – № 1 (6).– X. : ХНАДУ. – С. 165-170. <http://fmab.khadi.kharkov.ua/de/kafedri/ekonomiki-pidprijemstva/zbirnik-naukovikh-prac.html>
14. Азаренкова Г. М. Вдосконалення фінансової стратегії для забезпечення стабільності підприємства / Г. М. Азаренкова, О. Г. Головка, В.О. Пономаренко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - 2015. - Вип. 1. - С. 103-109. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2015_1_15.

References

1. Stuart Tomas A. (2007). Intellectualnyy kapital. Novyy istochnik bogaztva organizazyi; per. s angl. V. Nozdrinoyi. Moskva. Pokolenye. 368.
2. Brooking A. Intellectual capital: Core Asset for the Third Millenium Enterprise / Annie Brooking. – L.: International Thompson Business Press. – 1998.
3. Edvinsson L. Intellectual Capital: realizing your company’s true value by finding its hidden brainpower (1st ed.) / L. Edvinsson, M.S. Malone. – N.Y: Harper Business. – 1997. – 240 p.
4. Roos J. Intellectual capital: navigating in the new business landscape / J. Roos, G. Roos, L. Edvinsson. – N. Y. : HarperBusiness. – 1998.
5. Sullivan Patrick H. Value-driven Intellectual Capital; How to convert Intangible Corporate Assets into Market Value. Wiley. – 2000. - Page 238–244.

6. Kendyuhov O.V. (2008). Efektyvne upravlinnya intelektualnym kapitalom: Monohrafiya. NAS of Ukraine. Institute of Industrial Economics; DonIEE - Donetsk: DonIEE, 359.
7. Kovtunenکو K. V., Gutareva U. V., Shapoval J. V. (2012). Osoblyvosty formuvannya intelektualnogo kapitalu pidpryemstva. [Electronic Resource]. – Available at: <http://economics.opu.ua/journal>.
8. Kuzmin O. E., Hiduha L. G., Lypych O. A. (2014). Upravlinnya intelektualnym kapitalom machynobudivnykh pidpryemstv: teoretychnyi ta prykladnyi polozhennya: Monohrafiya. Luzk. Vezha-Druk. 200.
9. Kuchumova I. Y. (2013). Intelektyalni kapital v systemy upravlinnya pydpryemstvom. Biznes Inform. № 12. 357–364.
10. Daffy D. Chelovecheskyi kapital. [Electronic Resource]. – Available at: http://www.icci.ru/study/13/25men_cap.doc.
11. Popelo O. V. (2015). Intelektyalni kapital: teoretychnyi aspekt I suchasnyi tendetzyi rozvytku v Ukrayiny. Ekonomyka i region. №2 (51). 66-78.
12. The official website of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic Resource]. – Available at: <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
13. Semenova V. G. (2017). Innovazyyni rozvytok pidpryemstv v Ukrayiny: finansovyi aspekt. Problemy I perspektyvy rosvytky pidpryemnyztva: Zbirnyk naukovykh pratz HNADY. № 1 (6). 165-170.
14. Azarenkova G. M., Golovko O. G., Ponomarenko V. O. (2015). Vdoskonalennya finansovoyi strategiyi dlya zabezpechennya stabilnosti pidpryemstva. Finansovo-kredytna diyalnist: problemy teorii ta praktyky. Vyp. 1. 103-109.